

tronska pošta ne morejo nadomestiti telnih medčloveških vezi, bodo zato predvsem diplomati pripomogli k poglobljanju medsebojnih odnosov med državami in k odpravljanju sporov, takšna diplomacija pa bo čedalje potrebnejša. (str. 193–4) Zadnje poglavje, morda pa tudi kar osnovno sporočilo celotne knjige, se izteče v naslednjo ugotovitev: »Vendar bo diplomacija uspešna le, če bo mnogo bolj kot doslej delovala v svojem primarnem bistvu, to je z osebnimi stiki, s prijateljskim povezovanjem s pomembnimi osebami ter z lucidnim opazovanjem in predvidevanjem, kaj bo druga stran najverjetneje naredila«. (str. 198) Spretno pa je to poglavje napisano zato, ker ga avtor postavi v okvir pogovora z znancem, ki ga sreča na letališču: kakopak, saj diplomati potujejo in letališke lože prvega razreda so znane po tem, da v njih vedno srečaš diplomate. Diplomati torej vedno bolj potujejo, saj je vse pogostejše treba predstavljati, pojasnjevati, a tudi zagovarjati stališča svoje države.

Avtor je marsikje kritičen (in samokritičen) do diplomatskih poslov in tudi do nekaterih primerov iz slovenske prakse. O njih in o avtorjevih ocenah si bo bralec ustvaril stališče sam. Če pozna diplomacijo, mu bo ta knjiga gotovo dodala kakšen pomemben odtенок; če je ne pozna, mu bo avtor z nazornim ubesedovanjem in preprostim stilom, ki zadene v bistvo, omogočil vpogled v nekaj novega. Vsekakor pa je to še en zapis več o prvih letih slovenske države, ki ga podaja karierni diplomat, ko dodaja svoj pogled in izkušnjo iz tistega prelomnega časa, ki je bil poln izzivov, dilem in priložnosti. Pomembno je še njegovo opazno zavzemanje za profesionalno diplomatsko službo, ki ne sme biti opredeljena s strankarskim delova-

njem, in ki mora imeti za izhodišče svojega delovanja ambicijo zastopati svojo državo kot celoto. Za širšo publiko je tudi pomembno, da knjiga ni pisana v šifrah, ki bi jih razumeli le redki posamezniki, ki bi jih avtor morda želel hvaliti ali pa se ob njih spotikati, temveč v jeziku, ki diplomacijo približa, pritegne in dodatno osvetli.

Avtor strne predgovor s pojasnilom, da je hotel s knjigo pokazati, kako se naj bi v določenih situacijah ravnalo in česa bi se bilo treba izogibati, in doda upanje, da se bo bralec v podobnih okoliščinah, ki jih avtor opisuje, bolje znašel. Knjiga pa seveda ni namenjena samo diplomatom, ampak še bolj tistim, ki želijo o tem poklicu zvedeti kaj več, pa najsi gre za študente, širšo publiko ali pa za pisce analov. Ker iz prve roke opisuje začetna leta slovenske diplomacije in zunanje politike, ob tem pa razglablja o diplomaciji nasploh, je knjiga dobrodošel vodič po tej, za našo publiko še vedno novi tematiki.

Tomaž KRPIČ

Slavko Splichal

Javno mnenje: Teoretski razvoj in spori v 20. stoletju

Fakulteta za družbene vede – Zbirka Javnost, Ljubljana 2005, str. V + 395, 4.500,00 SIT (ISBN: 961-235-191-0) 1. ponatis

Ni ravno navada, da bi ponatis neke knjige pospremili z njeno recenzijo. Sploh v primeru, ko ne gre za prenovljeno izdajo. Nenazadnje je od časa, ko je knjiga prvič ugledala luč sveta, minilo že kar nekaj časa. A vedno enkrat pride čas, ko velja vsako pravilo prelomiti z iz-

jemo. Še posebej takrat, kadar ga slednja potrjuje. In Splichalova knjiga *Javno mnenje: Teoretski razvoj in spori v 20. stoletju* nedvomno je knjiga, ki si zasluži takšno izjemo. V prvi vrsti zaradi tega, ker se po slabem desetletju, odkar je bila knjiga prvič objavljena v slovenskem jeziku, kasneje je leta 1999 knjiga doživela tudi objavo v angleškem jeziku pri založbi Rowman & Littlefield, zdi, da knjiga kakšne poglobljene revizije pravzaprav sploh ne potrebuje. Z drugo besedo, da tisto, kar je v njej zapisano, še vedno stoji. Po drugi strani pa pisca teh vrstic fascinira nenavadno dejstvo, da za čas, ko je bila knjiga prvič izdana, ni mogoče najti niti ene njene recenzije v vodilnih družboslovnih revijah na Slovenskem, kljub temu, da njen »prevod« v tujini ni bila neopažen (glej na primer Moy, 2000; Rabkin, 2000; Stanyer, 2001; Worcester, 2002). Težko si namreč predstavljamo, da bi knjiga takšnih razsežnosti v Sloveniji ostala neopazena, še posebej v ozkih akademskih krogih.

Prav nič ne zgrešimo, če rečemo, da je osrednje poglavje Splichalove knjige poglavje, v katerem se podrobno in sistematično loteva analize Tönniesovega koncepta mnenja javnosti kot specifične oblike kompleksne socialne in kolektivne volje. Ferdinand Tönnies je med sociologi in ostalimi družboslovci znan predvsem oziroma skorajda izključno po svoji dihotomniji *skupnost* (Gemeinschaft) in *družba* (Gesellschaft), vendar je za teorijo javnosti mnogo bolj pomembna njegova knjiga *Kritika javnega mnenja* iz leta 1922, za katero Splichal v svoji knjigi pravi, da: »[J]e še vedno eden najdragocenejših kritičnih izzivov teoriji in raziskovanju javnega mnenja« (str. 156). Avtor knjige ugotavlja, da Tönnies mnenja javnosti sicer ni nikjer povsem enoznačno opredelil, kar

je deloma posledica Tönniesovega prepričanja, da se nam mnenje javnosti odkriva le v svojih pojavnih oblikah, samo na sebi pa se izmika strogemu raziskovalnemu motrenju. Tönniesovo razumevanje mnenja javnosti je tesno povezano z veliko publiko, javno artikulacijo mnenja in različnimi agregatnimi stanji (trdno, fluidno ali plinasto agregatno stanje). Splichalova analiza Tönniesovega pogleda na javno mnenje je toliko bolj dragocena, saj pregled literature pokaže, da gre za skorajda povsem prezrtega teoretika javnega mnenja. Slednje Splichal deloma pripisuje naglemu vzponu empiričnega raziskovanja javnega mnenja v tridesetih letih prejšnjega stoletja, deloma pa dejstvu, da je Tönnies zaradi svojih nazorov šele tik pred upokojitvijo smel predavati na univerzi, zaradi česar je praktično ostal brez svojih učencev. Prezrtost Tönniesovega dela je toliko bolj boleča, saj »[J]e bil prvi, ki je v vsaj v nastavkih javno mnenje postavil tudi v središče empirične sociologije« (str. 116), pa vendar se v svojih kritikah nanj niso sklicevali niti tisti teoretiki javnega mnenja, ki so nasprotovali operacionalističnim in pozitivističnim šolam raziskovanja javnega mnenja. Ni odveč, če rečemo še to, da je ravno Splichal eden tistih, ki so naredili največ za Tönniesovo teoretsko rehabilitacijo, še posebej s tem, ko sta skupaj s Hannom Hardtom uredila in izdala prevode Tönniesovih ključnih spisov v knjigi *Ferdinand Tönnies on public opinion* (Hardt in Splichal, 2000).

V nadaljevanju knjige se Splichal osredotoči na teoretski »spor« dveh pomembnih klasikov javnomnenjske teorije. Gre za Johna Deweya in Walterja Lippmana, katerih pogledi na družbeno komuniciranje, javno mnenje in javnost so veliko prispevali k razumevanju prob-

lema participacije posameznikov in vprašanju prestavniške demokracije v sodobni družbi. Njuni pogledi in razlage so po Splichalovem mnenju na nek način komplementarni. Če na eni strani Dewey verjame, da javnost obstaja kot nekakšna velika skupina posameznikov, ki jih družijo skupni interes za nadzor nad družbenimi transakcijami, edino, kar jim slednje dejansko tudi omogoča, je veliko medosebnega sporazumevanja, pa je za Lippmana takšno razmišljanje naravnost utopično. Lippmanu je bila ideja vladavine majhne skupine kompetentnih posameznikov ljubša in nikakor ni bil pripravljen sprejeti teze, da so ljudje v splošnem sposobni aktivnega in kompetentnega sodelovanja v procesu nastajanja javnega mnenja, kajti pri oceni dejanskosti se posamezniki močno naslanjajo na stereotipe. Čeprav Lippman, za razliko od Deweya, ne vidi, da je s tem množice že vnaprej oropal možnosti neposredne participacije, je na drugi strani Deweyeva ideja oziroma pogoj vsesplošne participacije v javnih zadevah prav tako vredna nekaterih kritičnih pomislov. Povsem jasno je, da je neposredno sporazumevanje med posamezniki mogoče le ob omejevanju njihovega števila na neko razumno mero, hkrati pa gre tudi za to, da vzajemnost dialoga nujno še ne pomeni kar enakopravnosti sogovorcev. Zdi se, da tudi nove komunikacijske tehnologije tej težavi niso in ne morejo biti kos, kajti kljub temu, da naj bi pomembno prispevale k redukciji kompleksnosti modernih družb, v resnici to kompleksnost samo še povečujejo, čemur pa človekove naravne zmogljivosti že dolgo ne zmorejo več slediti. Ali kot na koncu poglavja svoja razmišljanja o teoretskem »sporu« med Deweyem in Lippmanom sklene avtor sam: »Vse več v absolutnem

smislu, kar govori za Deweya, je vse manj v relativnem smislu, kar govori za Lippmana« (str. 188).

Naslednje poglavje, v njem Splichal spregovori o javnem mnenju kot o mediju vpliva, je mogoče razumeti tudi kot nekakšen uvod v avtorjevo kritiko teorije spirale molka Elisabethe Noelle-Neumann. Konsenz, konsonanca in koorientacija so elementi, ki v veliki meri puščajo pečat na naravi interakcij v skupnosti. Še posebej to velja takrat, ko je v ospredje postavljeno vprašanje vloge družbenih sprememb in vplivov, ki ga ima v tem procesu konformnost posameznikov. Splichal v ospredje postavi kritiko Keyeve operacionalistične definicije konsenza, ki pravi, da konsez izvira iz unimodalne porazdelitve mnenj posameznikov oziroma je stanje, ko ima vsakdo delno prav in je vsakdo tudi delno v zmoti. Kritika je dvojna. Po eni strani konsenz ni nujno kompromis, saj ga je mogoče ustvariti na skrajnih pozicijah stališč, po drugi strani pa Keyeva definicija ne vsebuje zaznave soglasja. Slednje nas pripelje do problema koordinacije in koorientacije med posamezniki, dveh elementov v procesu sporazumevanja, ki temeljita na posameznikovem spoznanju o tem, kakšno mnenje ima o neki stvari njegov sogovornik. Pridobivanje soglasja o določeni stvari ali procesu je za posameznika pomembno, saj kompleksna narava sodobnega družbenega sveta nemalokrat v njegovem umu povzroča stanja negotovosti. Festinger bi dejal, da gre za kognitivno konsonanco, ki posameznika naravnost žene v pridobivanje informacij v procesu sporazumevanja, s katerimi želi zmanjšati stopnjo negotovosti. Splichal pa pred vstopom v naslednje poglavje, doda še to, da: »[U]stvarjanje sporov kot vir novega ni v jedru jav-

nomnenjskega procesa; javno mnenje je v prvi vrsti usmerjeno k preseganju družbenih konfliktov in k ustvarjanju konsenza...» (str. 204–205).

Sedmo poglavje Splichalove knjige predstavlja koncizno kritiko teorije spirale molka Elisabethe Noelle-Neumann. Kot pravi avtor sam, se z večino hipotez Noelle-Neumannove sicer ne strinja, vendar je: »[N]jen model zaradi svoje integrativne narave nadvse primeren temelj za očrt križišč tradicionalnih in sodobnih teoretskih perspektiv ter behaviorističnih tradicij, kar lahko odpre nove poglede v iskanju odgovora na večno vprašanje o njihovem možnem povezovanju.« (str. 226). Splichal razdeli kritiko teorije spirale molka na teoretski in empirični del, vsak del pa se sestoji iz štirih predpostavk. Teoretski del obravnava predpostavko o izvoru moči javnega mnenja, predpostavko o naravi in pomenu družbenega konsenza, predpostavko o pomenu pojma mnenje in predpostavko o pomenu pojma javno. Splichal ugotavlja, da teorija spirale molka ni v zadovoljstvo teoretično razdelana, kar lahko pospremimo s pikrim komentarjem, da behavioristični pristop k raziskovanju javnega mnenja zaradi svoje narave očitno sploh ne potrebuje teorije, s katero bi opravičil svoj obstoj. Predpostavki Noelle-Neumannove, da konsenz lahko temelji zgolj na posameznikovi konformnosti, Splichal ob bok postavi Moscovicijev model konsenza, po katerem imamo opraviti z dvostopenjskim procesom. V prvi fazi je posameznik res v podrejenem položaju, a prav zaradi slednjega se nato v drugi fazi zgodi preobrat k inovaciji in normalizaciji. Sicer pa Splichal v prvi vrsti Noelle-Neumannovi očita, da javno mnenje povezuje predvsem z družbenimi sankcijami, ki v posamezniku vzbu-

dijo strah pred izolacijo, kar ga v končni fazi vodi v kompromis. Noelle-Neumannova o javnem mnenju govori kot o neke vrste Benthamovem panoptikonu, v katerem so izolirani posamezniki izpostavljeni javnemu mnenju, zaradi česar javno mnenje reducira na nekakšno mnenjsko ozračje. Javno mnenje je tako razumljeno kot proces oblikovanja posameznikovega mnenja in njegovega izražanja. Hkrati v Noelle-Neumannovi teoriji spirale molka ni mogoče zaslediti razlage nastanka javnega mnenja, kar je svojevrsten paradoks, saj je ravno v tej točki Noelle-Neumannova rada kritizirala Allportovo definicijo javnega mnenja. V nasprotju od Noelle-Neumannove Splichal odgovori tudi na to vprašanje, ko pravi, da: »[K]onsenz nastane iz pomembnega nestrinjanja, iz razprav o spornih zadevah in iz koorientacije« za kar je »nujno potrebna racionalna razprava [...]« (str. 240). Po Splichalovem prepričanju gre Noelle-Neumova nekoliko predaleč, ko poskuša ustvariti vtis, da se pri svojem delu naslanja na Tönniesovo teorijo javnega mnenja, saj je slednja v resnici lahko le odskočna deska za falsifikacijo teorije spirale molka.

V empiričnem delu kritike spirale molka se Splichal loteva predpostavke o strahu pred izolacijo kot temelju prisile k posameznikovi (politični) konformnosti, predpostavke o zaznavanju javnomenskih trendov, predpostavke o predstavljanju javnega mnenja v medijih in predpostavke, ki se tiče metod raziskovanja spirale molka. Strah pred socialno izolacijo še zdaleč ne igra tako zelo pomembne vloge, kakor je rada trdila Noelle-Neumannova. Nekatere empirične raziskave so pokazale, da posameznik s trdnimi stališči lahko v konfliktnem soočenju z drugimi posamezniki celo vidi izziv. Prav tako razlogov za

konformnost posameznikov ni potrebno vedno iskati ravno v njihovem strahu pred izoliranostjo. Vzrok konformnosti je lahko tudi posameznikovo iskanje pričakovanih koristi. Empirične raziskave so med drugim pokazale tudi to, da je zaznavanje javnega mnenja pri posameznikih pogosto precej pomanjkljivo oziroma »izkrivljeno«, saj ljudje pogosto v resnici sploh ne vedo, da se »strinjajo« z mnenji drugih posameznikov, ali pa celo živijo v zmotnem prepričanju, da so njihova mnenja identična. Mediji deloma res krojijo javno mnenje, vendar pa je res tudi to, da krojijo predvsem že obstoječa latentna mnenja posameznikov. Za nameček pa se Splichal obregne še ob metodologijo, ki jo je pri svojem delu uporabljala Noelle-Neumannova. Njena raziskovanja so temeljila predvsem na metodi intervjuja z izoliranim posameznikom, ki še zdaleč ne more odlikati dejanskega procesa konformnosti v skupnosti.

Naj se na koncu zapisa za hip vrnemo še na začetek Splichalove knjige *Javno mnenje: teoretski razvoj in spori v 20. stoletju*. Avtor knjigo začne z dilemo, ali je pojem javnega mnenja sploh mogoče opredeliti, ne da bi pri tem naredili »krivico«: »[V]ečrazsežni naravi javnega mnenja in njegovi prostorski nespecifičnosti ali celo nedoločnosti« (str. 4). Kljub tej epistemološki dilemi, katere kompleksne posledice segajo globoko, tako v metodologijo raziskovanja javnega mnenja kot tudi v teorijo o javnem mnenju, pa avtor še zdaleč ne vrže puške v koruzo. Javno mnenje opredeli kot: »...komunikacijski proces, v katerem si posamezniki in skupine prizadevajo doseči konsenz o spornih javnih zadevah z namenom, da bi vplivali na delovanje institucij oblasti.« (str. 4). V nadaljevanju se avtor še sprehodi skozi

zgodovino teorij javnega mnenja od nje-nega pojava v 18. stoletju do današnjih dni. Zato knjigo v branje toplo priporočamo tudi tistim, ki se morda šele seznanjajo s teorijo javnega mnenja.

Literatura:

- Hardt, Hanno (ur.), Splichal, Slavko (ur.) (2000): Tönnies, Ferdinand. Ferdinand Tönnies on public opinion: selections and analyses. Lanham: Rowman & Littlefield
- Moy, Patricia (2000): Public Opinion: Developments and Controversies in the Twentieth Century. *Journal of Communication* 50 (4): 198–200.
- Stanyer, James (2001): Public Opinion: Developments and Controversies in the Twentieth Century. 16 (2): 264–266.
- Rabkin, Jeremy (2000): Philosophizing Public Opinion. *Public Interest* (140): 122–126.
- Worcester, Robert M. (2002): Public Opinion: Developments and Controversies in the Twentieth Century. *International Journal of Public Opinion Research* 14 (4): 475–477.

Malči GRIVEC

Maja Makovec Brenčič in Tone Hrastelj
Mednarodno trženje
 Ekonomska fakulteta, Ljubljana 2003, str. 484, 15.000 SIT (ISBN: 86-7061-309-3)

Današnji čas je poln nenehnih sprememb, ki ne zadevajo le posamičnega podjetja oziroma lokalnega gospodarstva, ampak so zaradi delovanja globalizacije prisotne v celotnem svetovnem gospodarstvu. Podjetja se morajo takšnemu turbulentnemu okolju nenehno prilagajati, biti morajo inovativna, skratka, čim bolj zanimiva za potrošnika, če